

Offensieve mindset, meer dan alleen maar aanvallen.

De Duitse reactie op de luchtlandingen rond Arnhem in september 1944

De discussie over de Kernwaarden van de Infanterie is nog steeds een actueel onderwerp binnen de VIO. In een verslag in het vorige nummer heeft u gezien dat het o.a. aan de orde is geweest tijdens het jaarlijkse VIO-symposium van 3 november. Een offensieve mindset wekt bij veel mensen de associatie van 'aanvallen' op. Dat is echter niet altijd het geval. In de discussie die nu gevoerd wordt, zien wij een offensieve mindset vooral als het vermogen om in het gevecht het initiatief te nemen, te ageren in plaats van te reageren en te handelen in plaats van af te wachten. Met de offensieve mindset wordt bedoeld de tegenstander aan te grijpen waar hij dat niet verwacht en hem vooral niet de tijd en de rust te gunnen om de zaken naar zijn hand te zetten.

Dit artikel illustreert de achterliggende gedachte met een krijgshistorische terugblik. Wellicht dat de lezers zich, bij het zien van het voorbeeld, afvragen of de Slag om Arnhem van september 1944 daar nu wel het meest geschikte voorbeeld voor is? Daar weten we toch inmiddels alles al van? Arnhem is toch eerder een gevolg van het falen van een operatie als gevolg van een verkeerde keuze van de landingsterreinen en foute inschattingen van de Geallieerde bevelhebbers? Het wordt echter een ander verhaal als we het verloop van de operatie vanuit Duits gezichtspunt bezien.

De aanloop naar de Slag om Arnhem

In het midden van augustus van 1944 breken de Geallieerde legers uit het bruggenhoofd in Normandië uit. Een groot deel van de Duitse troepen raakt bij Falaise omsingeld en is niet langer in staat om een georganiseerde verdediging in te richten. Geallieerde troepen bevrijden met een spectaculaire snelheid Noord-Frankrijk. Op 3 september nemen zij Brussel in. Een dag later valt Antwerpen in Geallieerde handen. Aan

het begin van september staan de Geallieerde legers aan de grens van Nederland. De lange aanvoerlijnen, die dan nog steeds vanaf de geïmproviseerde havens aan de kust van Normandië verlopen, noodzaken de Geallieerden om tijdelijk halt te houden. Het verschaft de Duitsers voldoende tijd om het ingesloten 15de Leger op Walcheren en de Zeeuwse eilanden terug te trekken naar Brabant en een gecoördineerde verdedigingslijn in te richten langs het Albert-kanaal, net ten zuiden van de Nederlands Belgische grens.

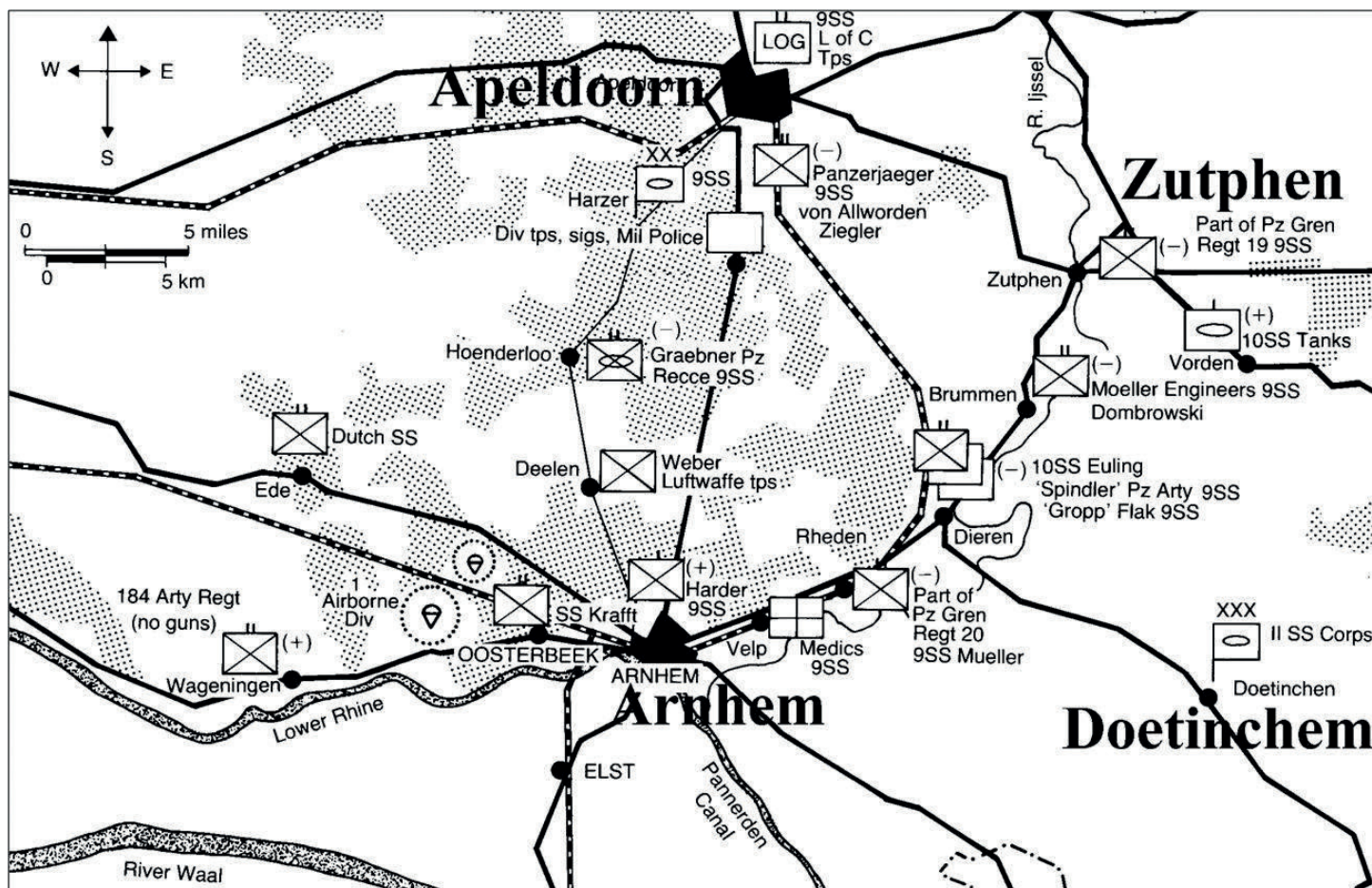
Sinds 17 augustus 1944 is Veldmaarschalk Model de Duitse commandant van het gehele westfront. Model staat bekend om zijn snelle en adequate handelen. Hij heeft een reputatie als crisismanager. Hij slaagt erin om gebruik te maken van de gevechtspauze en brengt weer enige orde in de chaos. Op zijn dringende verzoeken om versterkingen, in de vorm van nieuwe divisies ter stabilisering van het front, krijgt hij al na 18 dagen in functie te zijn geweest te horen dat hij wat anders mag gaan doen. Veldmaarschalk von Rundstedt neemt het van hem over. Model mag zich gaan concentreren op de taak van commandant van de Legergroep B. Hij wordt verantwoordelijk voor het Duitse front dat loopt van Antwerpen via Eindhoven en Maastricht naar Aken. Voordat hij dat gaat doen neemt hij op 4 september, als Oberbefehlshaber West, nog een beslissing met verregaande consequenties. Hij geeft opdracht het II. SS Panzer Korps te verplaatsen naar een gebied ten noorden van Arnhem. Daar zal deze eenheid zich recupereren en voorbereiden op toekomstige inzet.

Het II. SS Panzer Korps bestaat uit de 9. SS Panzer Division Hohenstaufen en de 10. SS Panzer Division Frundsberg. Beide divisies hebben als gevolg van de gevechten in Normandië zware verliezen geleden. Zij hebben de omsingeling bij Falaise weten te voorkomen, maar hebben als gevolg van de verliezen en de terugtocht nagenoeg al hun tanks en zware pantservoertuigen moeten achterlaten. Beide divisies beschikken nog slechts over respectievelijk 2500 en 3500 man. De commandant van dit II. SS Panzer Korps, General Bittrich, krijgt opdracht één van zijn divisies te recupereren en de andere divisie naar Duitsland over te brengen om daar van nieuw materiaal te worden voorzien. De divisie die naar Duitsland vertrekt moet de nog te gebruiken delen van het materiaal zoals wapens, voertuigen en andere uitrustingsstukken aan de achterblijvende divisie overdragen. Bittrich wijst de 9. SS Panzer Division Hohenstaufen aan als eenheid die bij aankomst in de omgeving van Arnhem naar Duitsland zal worden verplaatst. De 10. SS Panzer Division Frundsberg blijft in de Achterhoek en wordt met het materiaal, afkomstig van de Hohenstaufen, aangevuld. ➔

Het II. SS Panzer Korps betreft afwachtingsgebieden ten noorden van Arnhem

Tussen 6 en 10 september arriveren de eenheden van het II. SS Panzer Korps in de toegewezen afwachtingsgebieden ten noorden van Arnhem. De 9. SS Panzer Division Hohenstaufen vestigt zich in het zuidoostelijke deel van de Veluwe in de driehoek Apeldoorn-Zutphen-Arnhem. Obersturmbannführer Harzer commandeert deze divisie en betreft met zijn staf een commandopost in Beekbergen. De 10. SS Panzer Division Frundsberg betreft afwachtingsgebieden aan de oostelijke zijde van de IJssel in de Achterhoek. Brigadeführer Harmel vestigt zich met zijn staf in het kasteel van Ruurlo. Bittrich richt zich met zijn commandopost van het II. SS Panzer Korps in Kasteel Slangenborg bij Doetinchem in.

(infanteriegevechtsvoertuigen in de vorm van halftracks met bewapening, kortweg SPW's) deel uit. Sommige SPW's zijn voorzien van lichte mitrailleurs, sommigen met 37 mm of 75 mm kanonnen of met 20 mm luchtdoel-kanonnen. De Panzer Aufklärungs Abteilung 9 van Hauptsturmführer Gräbner vormt de sterkste eenheid van de Hohenstaufen Division. Deze eenheid wordt in de omgeving van Stichting Eikenhof in Hoenderloo gelegerd. De Abteilung beschikt over 10 PUMA wielverkenningvoertuigen en zo'n 30 SPW's. Binnen de Abteilung is men niet direct enthousiast om de inzetbare voertuigen over te dragen aan de Frundsberg Division en laat de tracks van de SPW's verwijderen. Onder het excuus dat de voertuigen een rijverbod hebben blijven ze daardoor nog enige dagen in hun bezit.

De dispositie van de eenheden van II. SS Panzer Korps ten noorden van Arnhem voorafgaande aan de luchtlandingen van 17 september

Verder wilde het toeval dat de commandopost van Veldmaarschalk Model, als commandant van de Heeresgruppe B, wordt gevestigd in Hotel Tafelberg te Oosterbeek, 5 km hemelsbreed verwijderd van de landingsterreinen van zondag 17 september.

Vanaf 12 september beginnen de eerste transporten van de naar Duitsland over te brengen eenheden van de 9. SS Panzer Division. Met hun geringe personele sterkte bezitten zowel de 9. SS Panzer Division Hohenstaufen als de 10. SS Panzer Division Frundsberg een strijdmacht ter sterkte van slechts één regiment. Aan gepantserd materieel beschikt de Hohenstauffen Division nog over ongeveer zestig gevechtsvoertuigen. Daarvan maken enkele Sturmgeschütze en enige tientallen Schützenpanzerwagen

Van de achtergebleven eenheden worden zogenaamde Quick Reaction Force (QRF)/ (Alarminheden) van compagniesgrootte gevormd. Deze eenheden zijn vooral gericht op de aanwezige hoofdverkeerswegen. Zo kunnen deze eenheden zich snel naar eventuele brandhaarden verplaatsen. In Brummen bevindt zich het restant van SS Pionier Bataillon 9 onder leiding van SS-Hauptsturmführer Möller. Zijn eenheid telt nog 90 man en is ook gereorganiseerd naar een Infanterie QRF. Möller heeft de beschikking over enkele SPW's. De restanten van het SS Panzer Jäger Bataillon 9 onder leiding van Hauptsturmführer von Allworden bevindt zich in de zuidrand van Apeldoorn.

De eenheid bestaat uit zo'n 80 man en heeft de beschikking over enkele Sturmgeschütze en een paar getrokken 75 mm antitank kanonnen. Tenslotte bevindt het SS Panzer Artillerie Regiment 9 van SS-Sturmbannführer Spindler zich in het dorp Dieren. De eenheid telt als gevolg van de geleden verliezen in Normandië nog maar zo'n 120 man die zijn verdeeld

over twee compagnieën. Hij heeft geen stukken artillerie meer tot zijn beschikking.

Ook de 10. SS Panzer Division heeft na aankomst in zijn afwachtingsgebieden niet meer gevechtskracht dan slechts ter sterkte van een Panzer Grenadier Regiment. Tijdens de verplaatsing vanuit België naar de Achterhoek heeft hij zijn laatste Panzer Bataillon met tanks af moeten staan aan de eenheden die de verdediging achter het Albertkanaal aan het inrichten zijn. De resterende beschikbare middelen hergroepeert Harmel in drie eenheden van bataljonsgrootte. Deze bevinden zich in Diepenveen, Deventer en Rheden. Deze bataljons beschikken daardoor ieder over 1-2 compagnieën die met SPW zijn uitgerust. Daarnaast heeft Harmel vanaf 12 september de beschikking gekregen over het 2. Bataillon van het SS Panzer Grenadier Regiment 19 van de Hohenstauffen Division. Dit bataljon, met een sterkte van zo'n 200 man, is gelegerd in Rheden en staat onder leiding van SS-Hauptsturmführer Euling. Ook dit bataljon is gedeeltelijk met SPW's uitgerust. Daarnaast behoudt hij een bataljonsstaf van een Panzer Bataillon in Vorden. De tankbemanningen van deze eenheid zullen optreden als infanterie. Verder heeft hij de beschikking over een afgeslankte SS Panzer Aufklärungs Abteilung 10 die zich in Borculo bevindt.

In tegenstelling tot de gangbare opvattingen dat het II. SS Panzer Korps een tankzware eenheid is ten tijde van Operatie MARKET GARDEN, is juist het tegenovergestelde het geval. Het Panzer Korps beschikt over geen enkele inzetbare gevechtstank. Wel arriveren er, na de eerste luchtlandingen op 17 september, versterkingen waaronder tanks. Deze zijn echter afkomstig van de Wehrmacht en niet van de SS. Met uitzondering van de SPW's, die hoofdzakelijk zijn gegroepeerd bij de Aufklärungs Abteilungen van beide divisies, moeten de manschappen van het II. Panzer Korps zich verplaatsen per vrachtwagen of met de fiets, maar in veel gevallen ook te voet. Ondanks het feit dat beide divisies zo goed als vernietigd zijn bij de gevechten in Normandië en de chaotische terugtocht, is de structuur van commandanten op de verschillende niveaus intact gebleven.

Zondag 17 september: de luchtlandingen en de eerste Duitse reacties

Op 17 september landen 6 Infanteriebataljons van de 1st Airborne Division en een deel van de divisietroepen ten noorden en westen van Wolfheze. Tussen 1300 en 1400 komen zo'n 8000 man aan de grond. De 1st Airlanding Brigade krijgt opdracht de landingsterreinen te bezetten en te beveiligen voor de lift die op maandag de 4th Para Brigade zal transporteren. De 1st Para Brigade van Brigadier Lathbury, bestaande uit 1, 2 en 3 Para Battalion is de enige eenheid die op zondag beschikbaar gemaakt kan worden voor de aanval op de Rijnbrug. De eerste eenheden zijn rond 1500 uur gereed om de opmars in te zetten. Zij verplaatsen langs drie parallelle routes ieder afzonderlijk naar de brug. Op het moment van de landingen bevindt het SS. Ausbildung en Ersatzbataillon 16 van SS-Sturmbannführer Krafft zich in de buurt van Wolfheze. Krafft is 's morgens getuige geweest van de voorbereidende luchtaanvallen op doelen in en rond Arnhem. Hij alarmeert zijn eenheid en besluit met twee compagnieën de veiligheid van de bossen ten westen van Arnhem op te zoeken. Onmiddellijk na de eerste landingen stuurt hij een aantal patrouilles uit om meer informatie te verkrijgen. Die krijgen ten westen van Wolfheze direct

gevechtscontact. Krafft komt al snel tot de conclusie dat de verkeersbrug bij Arnhem het doel van de luchtlandingen moet zijn en ontplooit zijn twee compagnieën in een verdedigende opstelling zodat de twee belangrijkste naderingswegen naar de brug worden afgeblokt: de spoorlijn Ede -Arnhem en de Utrechtseweg van Wageningen naar Arnhem. Daarmee blokkeert hij de gekozen opmarsroutes van respectievelijk het 1st en 3rd Parachute Battalion. Krafft weet deze lijn tot 1800 uur in de avond te behouden en legt aanzienlijke verliezen op aan 1st Para Brigade. Alleen het 2nd Parachute Battalion van Lieutenant-colonel Frost weet bij toeval de opstelling van Krafft te omtrekken omdat de zuidelijke nadering langs de Rijn loopt via Doorwerth en Oosterbeek.

Rond 1300 uur staat de SS. Panzer Aufklärungs Abteilung 9 met 400 man aangetreden op een provisorische appelpaats in het dorp Hoenderloo, zo'n 15 kilometer te noorden van Arnhem. Obersturmbannführer Harzer, de commandant van de Hohenstauffen Division, is daar op dat moment om de commandant van de Abteilung, Hauptsturmführer Gräbner, het Ridderkruis in front van de troep uit te reiken. Dit naar aanleiding van zijn verrichtingen in de weken daarvoor in Noord-Frankrijk. Direct na de ceremonie zien Harzer en Gräbner aan de zuidelijke horizon grote aantallen vliegtuigen parachutisten droppen. Harzer spoedt zich naar zijn commandopost in Beekbergen. Gräbner brengt zijn Abteilung in gereedheid en laat onmiddellijk de tracks weer op de SPW's monteren en de wapens op de voertuigen aanbrengen. Rond 1600 uur is zijn eenheid, van zo'n 40 pantservoertuigen, gereed om te verplaatsen. Om 1800 uur rijden de pantservoertuigen van Panzer Aufklärungs Abteilung 9, over de verkeersbrug bij Arnhem. Gräbner heeft een kleine eenheid (zo'n 10 SPW's) van zijn Abteilung afgesplitst die hij richting Oosterbeek laat verkennen. Gräbner ziet dat rond de brug bij Arnhem alles rustig is en dat de brug in eigen handen is. Hij zet zijn opmars onmiddellijk voort in de richting van Nijmegen. Voor Model en Bittrich is dat namelijk het zwaartepunt. Gräbner laat om onbegrijpelijke geen eenheden op de noordelijke oprit achter. Dat doet hij wel op de zuidelijke oever. Rond 1900 uur komt hij in Elst aan. Als zijn eenheden geen vijandelijke activiteiten zien, gaat de opmars verder richting Nijmegen. In de vroege avond bereikt hij de zuidzijde van de verkeersbrug. Tot zijn opluchting stelt hij vast dat die "stevig" in eigen handen is. Oberst Henke, de garnizoenscommandant, heeft met zo'n 700 man de spoorbrug en de verkeersbrug door Landeschützen en personeel van de Fallschirmlehrstab 1 ter verdediging laten voorbereiden. Gräbner laat een klein element in Nijmegen achter en verplaatst met het gros van zijn middelen naar Elst. Daar wacht hij de ontwikkelingen in de nacht af.

Bittrich en Model nemen maatregelen

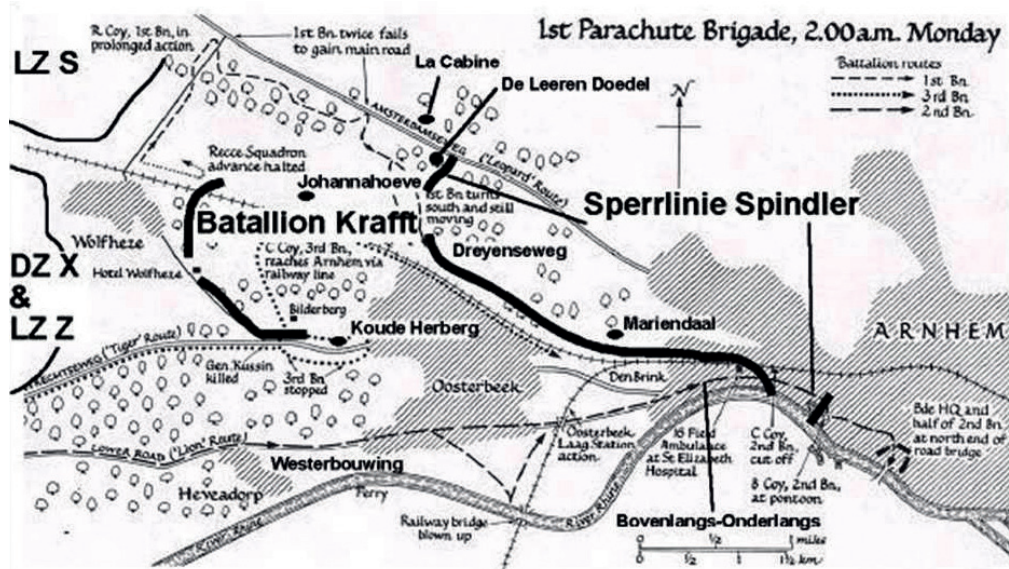
Op zijn hoofdkwartier in Doetinchem bereiken General Bittrich op die zondag al vanaf 1330 uur de eerste vijandmeldingen. Korte tijd later wordt het gehele II. SS Panzer Korps gealarmeerd en krijgen de QRF's opdracht zich gereed te maken. Bittrich stelt direct vast dat de bruggen bij Nijmegen en Arnhem het doel van de verrassingsaanval moeten zijn. Hij geeft de 9 SS Panzer Division Hohenstauffen de opdracht de gelande parachutisten ten westen van Arnhem af te blokken en de brug bij Arnhem veilig te stellen. De 10. SS Panzer Division Frundsberg krijgt opdracht de brug bij Nijmegen te beveiligen en een bruggenhoofd ten zuiden van Nijmegen in te richten. De Panzer Aufklärungs ➡

Abteilung 9, de sterkste en meest mobiele eenheid van het Panzer Korps, wordt onder bevel gesteld bij de 10. SS Frundsberg Division. Deze eenheid krijgt opdracht om met een element verkenningen uit te voeren ten westen van Arnhem, maar met het zwaartepunt het gebied tussen Arnhem en Nijmegen te verkennen en de brug bij Nijmegen veilig te stellen.

Rond 1500 uur komt veldmaarschalk Model aan bij de commandopost van Bittrich. Na het bericht van de eerste landingen bij Wolfheze heeft hij in allerijl zijn commandopost in Hotel de Tafelberg in Oosterbeek ontruimd. Model neemt het II. SS Panzer Korps onder direct bevel. Hij stemt in met de genomen beslissingen en verstrekt op de commandopost van Bittrich om 1730 uur een aantal opdrachten aan zijn gehele Heeresgruppe. Zo geeft hij General Student en zijn Parachutisten Armee, versterkt met elementen van het 15de Leger, de opdracht om de Geallieerde uitbraak langs het Albertkanaal aan de Nederlands-Belgische grens af te blokken en de rond Eindhoven gelande Amerikaanse luchtlandingstroepen te verslaan. Aan het Wehrkreis VI in Kleve verstrekt hij de opdracht om de rond Nijmegen gelande Amerikaanse parachutisten ten zuiden van de Waal aan te vallen. De commandant van de Duitse troepen in Nederland, General Christiansen, krijgt de opdracht vanuit westelijke zijde de Britse troepen in de buurt van Ede en Wageningen aan te vallen met de beschikbare troepen die in

Nederland gelegerd zijn. Tenslotte richt Model zich tot von Rundstedt, de Oberbefehlshaber West. Hij verzoekt hem om versterkingen met tanks, antitank-kanonnen en infanterie vanuit Duitsland. In de loop van de avond wordt dat verzoek bevestigd. Zo wordt het Panzer Grenadier Ausbildungs Bataillon 64 uit Bocholt, dat naast vier infanterie compagnieën, is uitgerust met een Panzer Kompanie PzKw II en IV, gealarmeerd en nog dezelfde avond op de trein gezet. Von Rundstedt zegt daarnaast Panzer Ersatz Bataillon 500, een met de PanzerKw VI Tiger uitgerust tankbataljon uit Paderborn, toe. Tenslotte wordt Sturmgeschütz Brigade 280, bestaande uit 10 Sturmgeschütze en onderweg van Denemarken in de buurt van Hamburg gealarmeerd en in de richting van Arnhem gestuurd (7x StuGIII en 3x StuG42).

9. SS Panzer Division betreft opstellingen in en ten westen van Arnhem

De opstellingen van het bataljon van Krafft en de Alarmeenheden van 9. SS Panzer Division, verenigd in de Kampfgruppe Spindler, op maandagmorgen 18 september.

Zonder veel tijd te verliezen worden de QRF's van 9. SS Panzer Division in de richting van Arnhem gestuurd. Met fietsen, met vrachtwagens of te voet komen de eerste elementen rond 1600 uur in het noorden van Arnhem aan. Er is chaos alom, er zijn vuurgevechten te horen maar een duidelijk beeld over de vijand ontbreekt. Het SS Pionier Bataillon 9 van Hauptsturmführer Möller is een van de eerste eenheden die vanuit Brummen in Arnhem aankomt. Zijn eenheid gaat op het vuurcontact in het westelijk deel van Arnhem en Oosterbeek af. Hij is de eerste Duitse eenheid die rond een uur of 1630 in het westen van Arnhem gevechtscontact krijgt met het 2nd Parachute Battalion van Frost. In het onoverzichtelijke terrein met nauwe straatjes en tuinen richt hij zo goed als het kan een opstelling in om de parachutisten de opmars naar de brug te beletten. Langs de noordzijde van de spoorlijn Arnhem-Utrecht probeert hij zijn strijdmacht gecoördineerd in een verdedigingslijn in te zetten. In het westen hoort hij het gevechtscontact dat het bataljon van Krafft heeft met de voorste eenheden van 1st en 3rd Parachute Battalion.

Hij besluit de opstelling verder uit te breiden tot de overgang van de Dreyense weg over de spoorlijn bij Oosterbeek en verder langs de Dreyense weg tot de kruising met de Amsterdamseweg, daar waar tegenwoordig het restaurant ➡

Sturmgeschütz III Ausf. G, Sturmgeschützbrigade 280

© German Armour in Arnhem - Marcel Zwarts

Sturmhaubitze 42G, Sturmgeschützbrigade 280

© German Armour in Arnhem - Marcel Zwarts

de Leeren Doedel is gevestigd. Zonder dat Möller het weet hebben een aantal SPWs van de Aufklärungs Abteilung van Gräbner, langs de Dreyense weg al opstellingen ingenomen. Steeds meer QRF's van de 9.SS Panzer Division komen aan in Arnhem. Met groot improvisatievermogen weten de Duitsers deze eenheden bij elkaar te brengen en op te nemen in de verdedigingslijn. De commandant van het SS Panzer Artillerie Regiment 9, Sturmbannführer Spindler, krijgt het ➡ commando over de gehele strijdmacht van QRF's in de verdedigingslijn. Zijn eigen eenheid, bestaande uit zo'n 120 man, verdeeld over twee compagnieën, zonder pantservoertuigen of artillerie, komt bij aanbreken duisternis vanuit Dieren aan. Haastig versterkt hij de opstellingen van Möller. Ook twee Sturmgeschütze van Panzer Jäger Bataillon 9 versterken de opstelling. Bij het invallen van de duisternis wordt ook de eenheid van Krafft, die onder druk van de Britse aanvallen moet terugtrekken, in dezelfde verdedigingslijn opgenomen.

Frost bereikt met 2nd Parachute Battalion de verkeersbrug bij Arnhem

SS Pionier Bataillon 9 kan de opmars van Frost echter niet stoppen. Het heeft simpelweg te weinig mankracht om de gehele verdedigingslijn dicht te houden. Tegen 2000 uur bereikt het 2nd Parachute Battalion de brug. In korte tijd wordt de Duitse brugbezetting uitgeschakeld. Met zo'n 750 man wordt langs de noordelijke oprit een bruggenhoofd gevormd. Tot aan de morgen van 18 september weten diverse andere Britse eenheden, waaronder antitank-kanonnen, genisten en zelfs een compagnie van 3rd Parachute Battalion de brug te bereiken. 1 en 3 Parachute Battalion bevinden zich bij het invallen van de duisternis nog ter hoogte van Oosterbeek. Brigadier Lathbury bevindt zich samen met de divisiecommandant direct achter 3 Parachute Battalion, maar kan geen verbinding maken met het bataljon van Frost. Daardoor zijn ze ook niet op de hoogte van zijn vorderingen, maar belangrijker nog, ook niet op de hoogte van de mogelijkheid om de Duitse opstellingen te omtrekken. Om onduidelijke redenen stopt de opmars van 1 en 3 Parachute Battalion. Daarmee krijgen de Duitsers nog meer tijd om de verdedigingslijn te versterken.

10. SS Panzer Division mengt zich in de strijd.

Net na 2000 uur bereiken de eerste elementen van de 10. SS Panzer Division de noordzijde van de brug in Arnhem. Zij zijn op weg naar Nijmegen en in de veronderstelling dat de brug bij Arnhem nog gewoon te gebruiken is. Sturmbannführer Reinhold, commandant van het Panzer Regiment 10, is belast met het formeren van een Kampfgruppe en heeft opdracht zo snel mogelijk naar Nijmegen te verplaatsen. Zijn samengestelde eenheid bestaat uit het 2.

Bataillon van het SS Panzer Grenadier Regiment 19 van Hauptsturmführer Euling, een Kompanie van Panzer Pionier Bataillon 10 en een bataljon van het Panzer Grenadier Regiment 21. Ook elementen van de Panzer Aufklärungs Abteilung 10, van Hauptsturmbannführer Brinkmann arriveren bij de noordelijke oprit. De situatie rond de verkeersbrug van Arnhem is in de avond van 17 september onoverzichtelijk en chaotisch. Daar waar Gräbner de brug eerder in de avond nog ongehinderd kon passeren, stuiten de eenheden van 10. SS Panzer Division nu op de parachutisten van Frost. Die hebben zich verschanst in de huizen rond de noordelijke oprit. Zowel het bataljon van Euling, de 3. Kompanie van Panzer Grenadier Regiment 21 en een eenheid

Pz. Kpfw. III Ausf. G – Panzer Kompanie 'Mielke'

© German Armour in Arnhem - Marcel Zwarts

Pz. Kpfw. IV Ausf. H – Panzer Kompanie Mielke

© German Armour in Arnhem - Marcel Zwarts

van Brinkmann's Panzer Aufklärungs Abteilung 10 raken direct in het nabijgevecht.

Om 0400 uur in de morgen van 18 september meldt Major Knaust, de commandant van Panzer Grenadier Ausbildungs Bataillon 64 uit Bocholt, zich op de commandopost van Harzer. Die heeft zijn commandopost intussen verplaatst naar de noordrand van Arnhem. Knaust is de eerste versterking vanuit Duitsland die Arnhem bereikt en brengt naast een viertal infanterie compagnieën de eerste (8) gevechtstanks van PanzerKompanie Mielke, uit Bielefeld, naar Arnhem. Vier PanzerKampfwagen III en evenzoveel Panzerkampfwagen IV.

De tanks zijn die avond nog ontladen van het station van Elten en Emmerich en rijden in de vroege morgen het oosten van Arnhem binnen. Bittrich, koortsachtig op zoek om zo snel mogelijk zwaardere eenheden naar Nijmegen te dirigeren, past het plan aan. Hij geeft de 10. SS Panzer Division nu ook de taak om de brug bij Arnhem te heroveren. De in het gevecht met Frost gebonden eenheden van de Kampfgruppe Reinhold moeten zo snel mogelijk het gevecht overdragen aan Brinkmann's Panzer Aufklärungs Abteilung 10. Brinkmann wordt verantwoordelijk voor het heroveren van de noordelijke oprit en krijgt daarbij het bataljon van Knaust onder bevel. Reinhold moet zo snel mogelijk met zijn Kampfgruppe via het veer bij Panterden over de Rijn worden gezet en via Bemmelen naar Nijmegen verplaatsen. Bittrich stelt Panzer Aufklärungs Abteilung 9 van Gräbner weer terug onder bevel bij 9. SS Panzer Division. De Hohenstauffen Division krijgt nu de gelegenheid zich te richten op het afblokken van de Britse parachutisten in west-Arnhem en Oosterbeek. ➡

De aanval van Gräbner op de verkeersbrug van Arnhem

In de nacht van 17 op 18 september heeft Gräbner de ontwikkelingen met het gros van zijn verkenningseenheid in Elst afgewacht. Een deel van zijn strijdmacht is bij het naderen van de zuidelijke oprit op de bij de noordelijke oprit aangekomen parachutisten van Frost gestuit. Deze werden op hun beurt door de aanwezige pantservoertuigen van Gräbner gehinderd om ook de zuidelijke oprit van de brug te bezetten. Rond 0900 uur in de morgen melden Frost's mannen bij de brug dat op de zuidelijke oever van de rivier een colonne met 22 pantservoertuigen wordt opgesteld. Het is onduidelijk of de opdracht om via de brug een aanval op de noordelijke oever in te zetten afkomstig is van Bittrich en Harzer of dat het een eigen initiatief van Gräbner betreft. Gräbner is met zijn 30 jaar een jonge Hauptsturmführer en staat bekend om zijn snelle beslissingen. Bij de gevechten is hij altijd in de voorste linies te vinden. De avond daarvoor is vastgesteld dat de brug over de Waal bij Nijmegen stevig in eigen handen is. Het is ook bekend dat Harzer de gevechtskracht van de Aufklärungs Abteilung hard nodig heeft ter versterking van de verdediging ten westen van Arnhem. Het kan zijn dat Gräbner van Harzer bevel heeft gekregen om met zijn gepantserde eenheid over de verkeersbrug te trekken en de Britse tegenstand te breken. Wat de overwegingen ook geweest zijn, het is duidelijk dat zowel Harzer als Bittrich zich schromelijk vergist hebben in de sterkte van de Britten bij de brug. Wellicht was hun opvatting dat lichtbewapende parachutisten geen partij konden zijn voor een sterke gepantserde eenheid. De achtergrond van de beslissing blijft verdacht omdat na de slag zowel Bittrich als Harzer er met geen woord over reppen in hun verslagen.

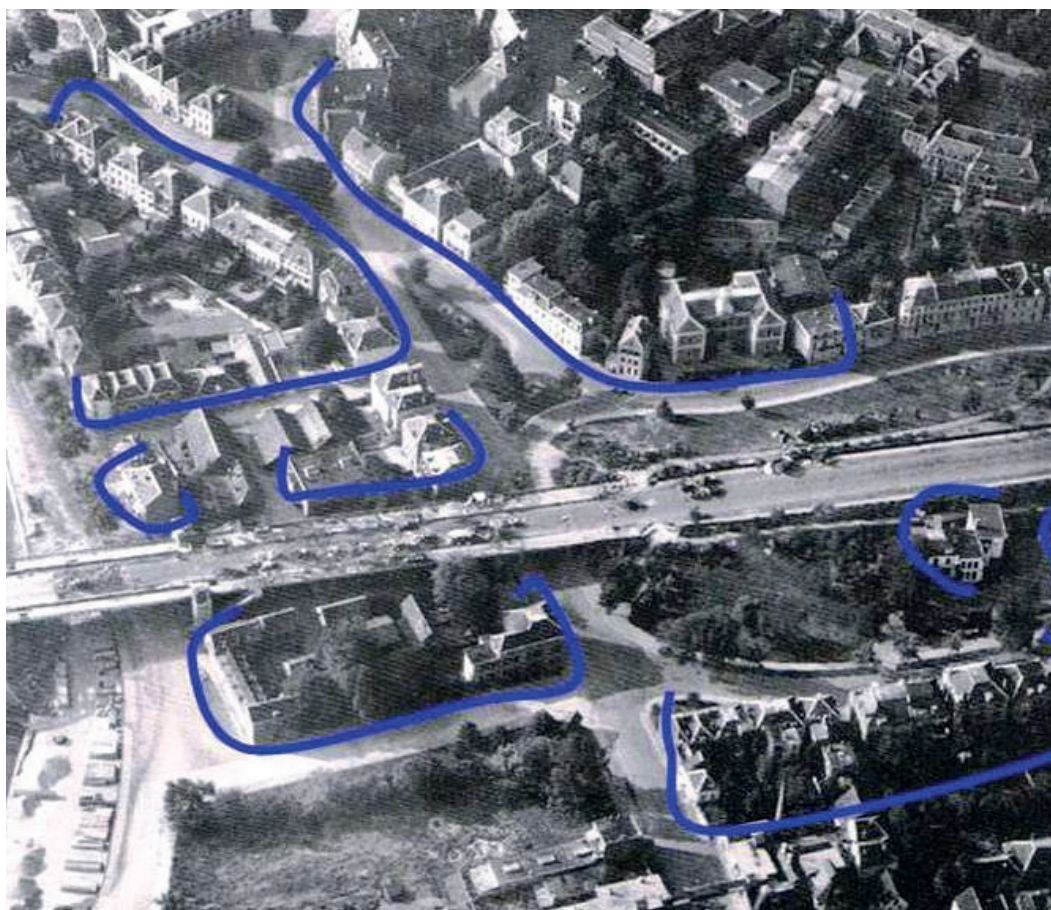
Rond 0900 uur wordt de aanval ingezet. De eerste voertuigen die met grote snelheid over de brug de stad inrijden zijn de PUMA pantservedertuigen. Deze voertuigen zijn niet alleen sneller maar ook wendbaarder. Zij kunnen nog gebruik maken van het verrassingseffect en de verwarring. Vijf PUMA's slagen erin om ongehinderd en zigzaggend langs de gelegde mijnen de binnenstad te bereiken. De SPW's die daarna volgen zijn echter minder snel. Als de Britten zijn bekomen van de eerste verrassing, wachten zij tot alle voertuigen op de noordelijke oprit van de brug zich binnen schootsafstand bevinden. Dan barst het Britse vuur los. Van beide zijden worden de langzamere pantservedertuigen beschoten met antitank kanonnen, machinegeweren, PIAT antitank granaten, mortieren en handgranaten.

Op het moment dat de eerste bestuurder getroffen worden en zijn voertuig van de weg raakt, aarzelen de volgende voertuigen. Sommigen proberen achteruit te rijden en de mijnen te vermijden. Als er nog meer voertuigen en bestuurders getroffen worden slaat de paniek toe. Enkele voertuigen raken in brand, botsen tegen elkaar en raken hopeloos in elkaar verward. Twaalf voertuigen worden op de oprit vernietigd en vele Duitse soldaten die in de SPW's verplaatsen sneuvelen in het kruisvuur. Ook Gräbner overleeft de aanval niet. Nog geen 24 uur nadat aan hem het Ridderkruis is uitgereikt sneuvelt hij in het Britse vuur.

10. SS Panzer Division versterkt de brug bij Nijmegen

In de vroege morgen van 18 september is het bataljon van Euling de eerste eenheid van Kampfgruppe Reinhold die zich uit Arnhem losmaakt en het gevecht overdraagt

aan het bataljon van Knaust. Via Westervoort en Duiven verplaatst deze eenheid zich naar het veer van Pannerden. Daar is het Pionier Bataillon 10 bezig het bestaande veer over de Rijn met geïmproviseerde middelen te versterken tot een capaciteit van 40 ton. Die classificatie is nodig om de SPW's en Sturmgeschütze over te zetten. Zolang de brug bij Arnhem bezet is door Britse parachutisten is de Frundsberg Division gedwongen deze omweg te maken om zwaardere middelen in het bruggenhoofd aan de zijzijde van de Waalbrug in Nijmegen te krijgen. Genieten van Pionier Bataillon 10 zijn met fietsen en ander geïmproviseerd transport al in de nacht overgestoken. Zij zijn al druk bezig om springladingen aan te brengen om de verkeers- en spoorbrug over de Waal zo nodig op te kunnen blazen. Daarnaast wordt de verdediging ten zuiden van de bruggen versterkt met

De situatie op de noordelijke oprit van de brug bij Arnhem rond het middaguur van maandag 18 september. In het blauw de opstellingen van Frost. Duidelijk te zien de kapotgeschoten pantservedertuigen van Gräbner.

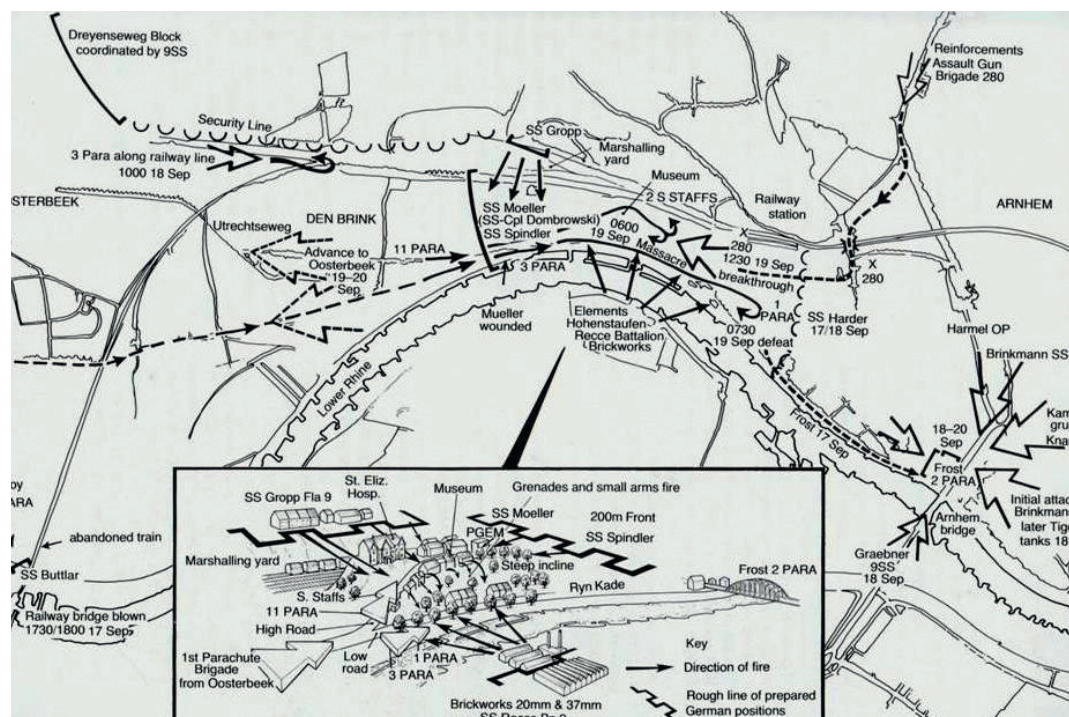
hindernissen en veldversterkingen. Oberst Henke met zijn mannen hebben in de zuidelijke wijken van Nijmegen de hele morgen al gevechtscontact met parachutisten van de Amerikaanse 82nd Airborne Division. In de nacht hebben

zijn mannen rond de verkeersbrug een eerste aanval van het 3rd Battalion van het 508 Infantry Regiment afgeslagen. De troepen van Henke rond de bruggen over de Waal liggen voortdurend onder mortier- en artillerievuur. Rond het middaguur in de middag van 18 september rijden de SPW's van Euling over de verkeersbrug en versterken de verdedigende opstellingen. De rest van zijn bataljon, dat met fietsen en vrachtwagens arriveert, wordt vanwege het artillerie- en mortiervuur met rubberboten overgevoerd en eveneens in de opstelling gebracht. In de middag neemt de druk op de bruggen af. De Amerikanen worden gedwongen eenheden terug te trekken naar de landingszones bij Groesbeek. De landingsgebieden zijn door tegenaanvallen vanuit het Reichswald gedeeltelijk in Duitse handen gevallen. Die landingsgebieden zijn nodig om de tweede shift veilig te kunnen laten landen. Deze tijdelijke pauze in het gevecht biedt Reinhold de mogelijkheid de verdediging verder te versterken met eenheden van zijn Kampfgruppe. Infanteristen graven zich in in het Hunnerpark ten zuiden van de verkeersbrug en het Kronenburgpark bij de spoorbrug. Antitankkanonnen, waaronder een 88mm Flak, en zelfs een viertal Sturmgeschütze, worden in de verdediging opgenomen. Op de noordelijke oever van de Waal worden nog meer 88 mm luchtdoelkanonnen in de antitankrol in opstelling gebracht bij Lent. Tot de morgen van 19 september blijft de situatie in het bruggenhoofd van de Waal rustig. Eerst in de middag van 19 september verschijnen de eerste tanks van het 30ste Britse Legerkorps ten zuiden van Arnhem. De Duitsers hebben dan echter een hechte verdediging weten op te bouwen die een gecombineerde gemechaniseerde aanval met tanks, artillerie en Infanterie kan weerstaan.

18 september: Spindler isoleert 2nd Parachute Battalion

Na de mislukte aanval van Gräbner, hervatten de Duitsers met alle hevigheid de aanvallen vanuit noordelijke richting op de opstellingen van Frost. Brinkmann heeft nu het bevel over alle Duitse eenheden die zich rond de noordelijke oprit bevinden. De eerste aanvallen komen vanuit oostelijke richting en worden ingezet door het bataljon van Knaust. Met steun van de tanks weet zijn bataljon een aantal huizen op de Britten te heroveren. Frost heeft 18 huizen rond de noordelijke oprit in bezit. Regelmatig veranderen die als gevolg van de hevige gevechten van eigenaar. In het westelijk deel van Arnhem hebben 1 en 3 Parachute Battalion hebben zich in de vroege morgen opnieuw gegroepeerd en zetten de aanval vanaf Oosterbeek om de link-up met Frost te maken. De Duitse eenheden onder leiding van Spindler hebben de nacht gebruikt om de verdedigingslijn vanaf de spoorlijn verder uit te bouwen tot aan de rivier de Rijn. Ondanks verwoede pogingen van 1 en 3 Parachute Battalion komen zij niet verder dan het Elisabeth's Gasthuis. Tijdens deze gevechten raken zowel Lathbury als

Urquhart afgesneden van eigen troepen. Noodgedwongen moeten zij zich schuilhouden in één van de huizen van de Zwarteweg naast het Elisabeth's Gasthuis. Op het moment dat de coördinatie tussen 1 en 3 Parachute Battalion in hun pogingen om de brug te bereiken cruciaal is, ontbreekt de leiding binnen 1st Para Brigade. Als om 1500 uur de 4 Para Brigade op de Ginkelse Heide landt, is er ook geen duidelijke coördinatie mogelijk op het niveau van de divisie. Brigadier Hicks, commandant van 1st Airlanding Brigade, en verantwoordelijk voor het veiligstellen van de landingszones rond Wolfheze, is nu waarnemend divisiecommandant. Hij moet met de arriverende, en in anciënniteit oudere, commandant van 4 Para Brigade, Hackett, coördineren. Hicks is in de omgeving van Oosterbeek en informeert Hackett via een koerier over de gewijzigde situatie. Hicks heeft besloten om de 1 Para Brigade te versterken in zijn pogingen om de brug te bereiken en besluit naast een bataljon van de 1st Airlanding Brigade (2nd Battalion South Staffords) ook een bataljon van 4 Para Brigade (11 Parachute Battalion) via Oosterbeek naar Arnhem te dirigeren. Een beslissing die tot ergernis bij Hackett leidt, maar uiteindelijk wel wordt uitgevoerd. Eerst in de morgen van 19 september kan deze aanval worden ingezet. Zonder coördinatie en zonder eenhoofdige leiding doen deze bataljons een uiterste poging om de verdedigingslijn van Spindler bij het Elisabeth's Gasthuis en het Gemeentemuseum te doorbreken. Hoewel ze in de nachtelijke uren van de vroege morgen enkele honderden meters in oostelijke richting kunnen oprukken, worden ze bij dagaanbreken massaal door de zware wapens van de Duitsers van verschillende zijden onder vuur genomen. Als in de loop van de morgen ook de eerste Sturmgeschütze van Sturmgeschütz Brigade 280 arriveren en zich in de strijd mengen is het lot van de Britten snel bezegeld. Met de inzet van de zware wapens breken de Duitsers de samenhang in de Britse bataljons. Met enorme verliezen worden zij teruggeslagen. Hierbij wordt het vers aangekomen 11 Parachute Battalion totaal vernietigd. ➡

De situatie in west-Arnhem op dinsdagmorgen 19 september. In de vroege morgen komen 1 en 3 Para tot 600 meter van de brug, waarna ze worden teruggeslagen door vuur vanuit verschillende richtingen

Aan het einde van de dag staken de Engelsen hun pogingen om Frost te bereiken. Met de resterende eenheden vallen zij terug op Oosterbeek waar zij een rondom verdediging inrichten.

Conclusies

Iedereen weet hoe het vervolgens is afgelopen met de Britse Airborne Division. Op woensdagavond 20 september worden de laatste huizen op de noordelijke oprit door de Duitsers heroverd. Een paar uur daarvoor is de Waalbrug bij Nijmegen nog in Geallieerde handen gekomen, maar de geplande link-up met de grondtroepen en de Britten in Arnhem is niet meer mogelijk. Op 26 september worden de restanten van de Airborne Division teruggetrokken over de Rijn. Aan beide zijden zijn de verliezen hoog. Arnhem wordt in oktober ontruimd en het duurt nog 7 maanden voordat de Duitsers capituleren.

Het hernemen van het initiatief, met de insteek om de vijand te laten reageren en niet andersom, vereist in eerste instantie overzicht. In veel gevallen zal dat onder operationele omstandigheden niet eenvoudig zijn. Er wordt gevochten, de situatie wijzigt snel, er is chaos en de meldingen zijn niet altijd correct. Toch is een zo goed en zo compleet mogelijk beeld van de situatie en eerste voorwaarde om initiatief te kunnen hernemen. De eigen beslissingscyclus van *Observe, Orient, Decide en Act* moet sneller draaien dan die van de tegenstander. *Situational awareness*, eenhoofdige leiding en vooral een duidelijke commandostructuur zijn daarvoor cruciaal. Bij een actie op het pelotonsniveau is dat wat eenvoudiger in te vullen, dan op het niveau brigade of nog hoger. Hoewel de Duitsers op die zonnige zondag in september, op 100 kilometer achter het front, en recupererend van de gevechten in Normandië, volledig worden verrast, hebben zij in korte tijd een beeld van de landingen maar ook de intenties. Dit beeld moet vervolgens vertaald worden naar conclusies. Niet alleen vaststellen waar de luchtlandingstroepen zijn geland, maar ook vaststellen en concluderen wat hun intenties zijn? In de militaire besluitvorming is dit de moeilijkste stap en vormt het echte vakmanschap. Eerder handelen, al dan niet uit paniek, uit impulsiviteit of een over-offensieve mindset, zonder dat er een duidelijk beeld bestaat, leidt bijna altijd tot verliezen en in veel gevallen tot een nederlaag. Het vereist ervaring en vakmanschap om onder die omstandigheden te begrijpen wat er gebeurt.

Dit begrijpen en doorzien van de vijandelijke intenties is echter wel cruciaal voor de vervolgstap: wat kunnen we ondernemen, welke opties hebben we en welke optie gaan we nemen en waarom? In de chaos van die zondagmiddag, waarbij Model als commandant Heersgruppe B ook nog eens zijn commandopost moet verlaten, worden de belangrijkste stappen door Model en Bittrich al genomen rond 1500 uur. Nog voordat het eerste bataljon van de 1 Para Brigade begint aan de opmars naar de brug, hebben zij een inschatting van de situatie gemaakt en trekken zij hun plan. Alle QRF's van het II. Panzer Korps, met de uiterst beperkt beschikbare middelen, zijn dan al gealarmeerd en staan gereed voor inzet. Er is ook een duidelijke focus en een zwaartepunt bepaald door Model en Bittrich. In het geval van dit voorbeeld is dat de verkeersbrug bij Nijmegen. Het is dan afhankelijk van de ervaring en vakkundigheid van de commandanten welk plan zij het meest geschikt maar ook uitvoerbaar achten. Vervolgens moet dat plan door alle ondergeschikte

niveaus op dezelfde wijze worden begrepen en uitgevoerd. Met alleen maar intelligente en capabele Legergroeps- en Legerkorpscommandanten is het probleem dan dus nog niet opgelost. Er moet een breed gedragen eenheid van opvatting bestaan tussen alle niveaus over hoe te handelen. Overigens, om het maar tot de Nederlandse dimensies te beperken, geldt dat ook op het niveau brigade, bataljon en compagnie. Er moet dus niet alleen eenhoofdige leiding bestaan maar vooral ook eenheid van opvatting, al dan niet beschreven in een gezamenlijke doctrine of een handboek. De eenhoofdige leiding die kan beschikken over een effectief systeem om te communiceren verschaft zichzelf vervolgens de mogelijkheid om de beslissingscyclus echt te versnellen ten opzichte van die van de tegenpartij. Daar waar de Duitsers de genomen beslissingen van 1500 uur effectief kunnen communiceren aan de gereedstaande QRF's, is de commandant van 1 Para Brigade door problemen met de radio's niet in staat om binnen een afstand van enkele kilometers te communiceren met zijn bataljonscommandanten. Iets wat zij als initiatiefnemer van het gevecht, voorafgaande aan de landingen in alle rust hadden kunnen voorbereiden en vooroefenen.

In de uitvoering van de opdrachten wordt de offensieve *mindset* zichtbaar in volharding, gevechtsbereidheid maar ook tactisch vernuft. Daar wordt de offensieve *mindset* ingevuld door voorbeeldgedrag van junior commandanten, vakmanschap en pure gevechtsbereidheid. De Slag om Arnhem zit in dat kader vol van aansprekende maar ook confronterende voorbeelden. Of dat nu de verovering van de brug door 2nd Parachute Battalion is, de dappere poging van 1 en 3 Parachute Battalion om de troepen bij de brug te bereiken of de inzet van het bataljon van Knaust dat hoofdzakelijk uit medisch beperkt inzetbare soldaten beschikt en al na de eerste dag al zijn compagniescommandanten verliest, van die opoffering en volharding zijn veel voorbeelden te vinden. Zowel aan Duitse als Engelse zijde. Juist omdat commandanten op de lagere tactische niveaus dan direct en indirect de risico's van hun beslissingen aan den lijve ervaren. Die risico's, al dan niet beïnvloed door pech of geluk, vormen de dunne scheiding tussen overwinning en nederlaag. Daar waar Gräbner op de zondagmiddag in Hoenderloo nog werd onderscheiden voor zijn dapperheid en voorbeeldgedrag in eerdere gevechten in Frankrijk, leiden dezelfde gevechtsbereidheid en misschien wel een overschatting van zijn eigen capaciteiten en onderschatting van die van de vijand, tot een anonieme dood van hemzelf en zware verliezen voor zijn eenheid in mensen en materieel. ■

Bronnen:

- Een andere kijk op de slag om Arnhem. De snelle Duitse reactie, Peter Berends, 2002, ISBN 90-5911-008-0
- It never snows in September, Robert J. Kershaw, 1990, ISBN1-85223-350-8
- German Armour in Arnhem, 2001, Marcel Zwarts, ISBN 962-361-691-0
- Dagboek Krafft
- Krijgsgevangenenverhoren Harmel en Bittrich